

AZ IGAZSÁG OROSZORSZÁGBAN

AZ OROSZ SZFINKSZ mindig izgatta az embereket. Mi van azon a vaskorláton túl, amelyet előbb a cári, azután a szovjet önkényuralom Európa és a már inkább Ázsiának számító hatalmas birodalom közé emelt? Mi rejlik az orosz lélek mélységeiben? Valóban a jövő faja-e a szláv, mint ahogy Herder óta annyian állították és ebben a fajban csiráznak-e az emberiség, vagy legalább a fehér faj további sorsát meghatározó magvak, vagy pedig, olyan néptömeggel állunk-e szemközt, amely önmeghatározásra, cselekvő kialakításra merőben képtelen és Turgenyev keserű pesszimizmusát kell-e elfogadnunk, aki szerint az oroszok az emberiséget csak két dologgal ajándékozták meg: a kancsukával és a szamovárral és ezek közül is az egyikről nem bizonyos, hogy orosz eredetű.

Forradalmár széplelkek, az aristotelesi logika törvényeit béklyóknak érző csapongó elmék, az európai társadalmi formáktól megcsömörlött mű-primitívek a múltban is olthatatlan vágyakozást éreztek mindaz iránt, amit oroszoknak ismertek meg vagy képzeltek el. Most, amikor Oroszország idestova két évtizede a világtörténelem egyik legnagyobb-szabású és a kívül állók számára kétség kívül érdekes kísérletének temérdek vérrel, kegyetlenséggel és durvasággal szegélyezett útját járja, a régi imádók egy része rémülten eszmélt arra, hogy saját, túlfinomodott, olykor elfajult lelkük térségeinek egyes külső hasonlóságok révén orosz síkra vetítését próbálgatták ugyan, a kegyetlen valóság azonban ezeket az álmokat széjjeltépte. Ezzel szemben a mai Oroszország számos új érdeklődőre, sőt rokonszenvezőre talált a föld kerekességén, mindazok, akik még mindig azt hiszik, hogy a történelmi materializmus egyszerű formulája megoldja a közösségek és egyének válságait, akik szemében a Marx-féle ipari többletérték eltüntetése megszünteti a kizsákmányolást, akik a világon semmi mást sem látnak, csak osztályharcot, — a dolog természete szerint érdeklődéssel, sőt rokonszenvel fordulnak Moszkva felé.

Van azután az embereknek egy másik csoportja, amely egyszerűen nem vesz tudomást arról a tényről, hogy százhetvenöt millió ember bizonyos állami és társadalmi berendezésben él, bizonyos életkereteket — ha mindjárt az esetek többségében kényszer alapján is — elfogadott. Ezek számára a keleti lengyel határnál megszűnik a világ és náluk feltétlenül logikusabb és indokoltabb azoknak az álláspontja, akik az orosz viszonyok ismeretében és az onnan jövő veszélyt számba véve,

új keresztshadjáratot hirdetnek a szovjetköztársaságok szövetsége vagy legalább a komintern ellen.

A rokon- és ellenszenvek, a tudatos semmibebevés, mindez végtelesenül kisszámú ténybeli adaton, közvetlen észlelésen alapul. Az orosz emigránsok hírforrásai rendre bedugultak, hiszen az a nagyon kisszámú volt felsőbbosztálybeli egyén, aki valahogy elkerülte a tizenkilenc év óta állandóan és rendszeresen ismétlődő gyilkosságokat, a száműzetést, a testet és lelket összetörő üldöztetést — most csöndesen lapul, vegetatio életet él és tartózkodik a véleménynyilvánítástól, a bírálattól abban az országban, amelyben a kritika még a proletárvezérek számára is veszedelmes fegyver. Azok a jámbor, többnyire amerikai tudósok, akik a szovjet jogszabályok hálójából nem tudnak kiszabadulni és a nyomtatott betűk, grafikonok rabszolgaságában maradván, írják vaskos köteteiket, éppen oly kevésbé adnak nekünk használható útmutatást, mint az Intourist vezette extravagáns külföldi utazók kötött útirányukkal és Potemkin szemellenzőikkel.

Ilyen körülmények között különös figyelmet érdemel az angol szakszervezeti kongresszus főtitkárának, a nemzetközi szakszervezeti szövetség elnökének nemrég megjelent az a könyve, amelyben az 1935. év őszi Oroszországban tett tanulmányútjáról számol be, de kiegészíti észrevételeit az 1936. évben foganatosított egyes orosz intézkedések ismertetésével és bírálataival is.¹

A könyv nemcsak érdekes tartalma, hanem szerzőjének őszinteségre törekvése, éles megfigyelő képessége és szerencsés kifejezési módja miatt is élvezetes olvasmány. Természetes, hogy a szerző sem elfogulatlan. Azt a körülményt, hogy a tanácsköztársaság, illetőleg az orosz szakszervezeti mozgalom hívta meg, hogy termes kocsin utazik, lefoglalt szállodai lakosztályok várják mindenütt, fokozott figyelemmel és bizalmatlansággal annyira-mennyire még ellensúlyozza: azt ellenben, hogy lelke legmélyén az orosz kísérlettel rokonszenvezik és ez a tényekkel ellenkező végkövetkeztetéseiből léptenyomon kicsendül, csak igen kevésbé érinti a demokrácia és egyéni szabadság melletti állásfoglalása. Van azonban valami, ami megakadályozza az egyoldalú marxista-szemléletet és ez az, ami nemcsak az ismertetett tényeket, a leírásokat teszi értékesekké, hanem az író is rokonszenvenné: Citrine nemcsak és nem is elsősorban munkásvezér, hanem angol gentleman — ami, úgylátszik, mégsem kivesző típus — akit nem közéleti szereplése révén kapott lovagi rangja, hanem egyszerű villamossági munkás korától szerzett ismeretei, lelki műveltsége, nemes gondolkodása tesznek úrrá. Ez az úr háborodik fel azon, hogy Oroszországban nincs fair play, nincs társadalmi és közéleti igazság, hogy a tények meghazudtolják a szavakat.

Sir Arthur Citrine útjának az volt a célja, hogy az első orosz útja (az 1925. év) óta végbement változásokat és elért haladást lássa. Változásokat észlel, a haladást is elismeri — talán túlságosan is — de megállapításainak összefoglalása az, hogy tizennyolc év múltán, jóval az ellenforradalmak leverése után, szinte korlátlan lehetőségek birto-
kában, az orosz nép urainak már sokkal kellemesebbé, élvezhetőbbé

¹ Sir Arthur Citrine: I search for truth in Russia. London. 1936.

kellett volna tenniük az életet és kevésbé kellene reászorulniok az erőszakra, a marxista igényfelfokozási elmélettel szöges ellentétben álló aszketizmusnak a propaganda minden eszközével szinte vallásos hitté emelésére.

Lássuk azonban a részleteket!

Szerzőnk feleségével a londoni kikötőből indul az orosz szovjet-köztársaság egyik hajóján az ígéret földjére. A „Smolny“ fedélzetén két dolog tűnik fel neki azonnal: a női tengerészek és az, hogy az utasok nyíltan beszélnek a nemes valuták zügforgalmáról. A következő kellemetlen meglepetés az, hogy a fürdőkádnak nincs dugója. Ez az élmény ezután végig-kíséri egész útján, első-osztályú szállodákban, hálókocsiban, vidéki szállásokon hasztalanul keresi a kád vagy mosdó lefolyójának dugóját, míg azután hazautaztában, a „Smolny“ testvérhajóján találkozik ezzel a ritka tünetemnyel és végre megfürödhetik rendesen. Mennyire angolos ez az észrevétel és milyen fényt vet a szovjet vezető köreinek tisztasági viszonyaira!

A másik figyelemreméltó jelenség a propagandának előtérbe helyezése és az egyéni gondolkozásra irányuló hajlamnak szinte intézményes elsorvasztása. A propaganda már a hajón kezdődik, ahol az utasoknak, akarva, nem akarva, a marxizmusról előadásokat kell hallgatniok és vörös fonalként húzódik végig az egész országon. A színpad majdnem teljesen ennek szolgálatában van, a mozit ez teszi unalmassá és élvezhetetlenné, a társas együttlét nem adott számára módot a kérdések szakszerű és nyugodt tárgyalására, mert a szovjetelőkelőségek vele szemben is rögtön a tanító és meggyőző előadások útjára léptek és határozottan rossz néven vették azt, ha behatóbb kérdéseket tett fel vagy ellenvetésekkel állott elő.

A harmadik, Citrine által tett általános észrevétel az, hogy az orosz nép a bolsevizmus uralma alatt is megőrizte a cári rendszernek az évszázadok folyamán kialakult két alapfogyatkozását: a bizantinizmust és az őszinteség hiányát. Gúnyosan említi meg, hogy mennyire mindenütt találkozott Sztálin arcképével és az milyen nyomortanyákra néz le, milyen hitvány épületek, rosszul tervezett gyarak faláról rémíti óriás méretekben a járóelőket. Nemcsak ő, hanem az összes népbiztosok és vezetők is babonás tisztelet és ijedt félelem tárgyai; régi szocialista vezérek csak suttogva merészelnek beszélni róluk és akkor is tartózkodnak a bírálattól. Feltétlen igazságnak kell elfogadni a hivatalos statisztikát és grafikonokat, jóllehet — amint ebben az ismeretében is látni fogjuk — azok nemcsak a tárgyi igazsággal, a tényekkel, hanem egymással sincsenek összhangban. Ha azután valaki rájön az igazságra, akkor a válasz vagy a tények szemérmetlen tagadása, vagy hivatkozás arra, hogy nekik sok kezdeti nehézséggel kell megküzdeniök, gyorsan kell egyes szükségletek kielégítéséről gondoskodniök, küzdeniök kell a szabotálással stb. Így azután nem csoda, ha különben művelt emberek is a szovjet érdekében minden ember telenségre vállalkoznak és a fennálló bajok előtt tudatosan hunynak szemet; példa rá az a szovjetmegbízott, aki déloroszországi és kaukázusi útján kíséri és eldicsekszik az általa elkövetett politikai gyilkossággal, kijelentése szerint ilyenre ismét vállalkoznék, de a szálloda

lépcsőházába tévedt pillangó menekülésének biztosítására ablakot nyit és mikor Citrine keresztkérdéseinek hatása alatt nem folytatja tovább a bolsevizmus dicsőítését, zavartan és konokul hallgatásba merül.

Citrine és felesége megérkeznek Leningradba. Ünnepeyes fogadtatás, vámkezelés alóli mentesség, az Astoria szállóban lefoglalt lakosztály, virágdísz. Megfigyelés: a borralalórendszert a szovjeterkölcsem sem írhatta ki és a szállodai alkalmazottak nagyon szegényes és rosszul táplált külszint mutattak.

Az úttest jobb állapotban van, mint tíz év előtt, de a forgalom most is kicsi és gyér: a lakosság minden erőfeszítés ellenére éppen olyan rosszul öltözött. A Téli palota és a különböző forradalmak emlékei angol utazónkat felemelő érzéssel töltik el, de már meglátja itt is a lakásínséget és nagyon hangsúlyozza, hogy a gyárak rentabilitása iránt is érdeklődni fog, ami kísérőinek tetszését nem igen nyeri meg.

Megkezdődik a gyárlátogatások sorozata. Az első a Skorokhod cipőgyár, 14.000 munkással és 13.000.000 pár évi termeléssel. Nagy büszkeséggel mutatják be a gyár munkásjóléti intézményeit, de már itt feltűnik, hogy még a kísérleti osztályban is — ahol a Taylor- és Münsterburg-rendszereket próbálják — egyik munkásnő egészen rosszul ül a munkapad mellett és a munkabérek az akkordrendszert tükröztetik vissza, 125—250 rubel között ingadozván havonta. Ezzel már itt beleütközik az orosz gyáripar két alapproblémájába: a bolsevizmus alatt megtöbbszöröződött és így rengeteg tanulatlan, magasabbrendű ipari munkára merőben alkalmatlan egyént magában foglaló ipari munkásság kisebb teljesítő képességébe és a szociáldemokraták által minden más államban elvetett darabszám szerinti díjazási rendszer szabálya tételébe. Jellemző továbbá, hogy sem a gyárüzem tiszta hasznáról, sem a gyártott cipők forgalmi áráról nem kap adatokat. Ez azután a többi gyárakban ismétlődik.

A munkabérek közötti ellentét még nagyobb a Kirov (azelőtt Putilov) műveknél, amelyek 30.000 munkást foglalkoztatnak. A gyár adatai szerint a darabszám szerint fizetett legjobb tanult munkás bére havonta 494 rubel; a tanult munkások legalacsonyabb csoportja pedig csak 152 rubelt kap. Ugyanakkor azt állítják, hogy a tanulatlan munkások átlagos havi munkabér-keresete 400 rubel, ami az egész adat szolgáltatásra kellő fényt ad. A gyár az államtól kapja a tőkét, aminek kamata és törlesztése a számadásban nem szerepel; viszont az ötéves terv folyamán a villamossági művek felemelték a villanyáram egységárát és így a gyár vezetője szerint nekik is fel kellett emelniök gyártmányaik árát. Ebben tehát egészen magángazdasági elvek szerint járnak el.

A gyár áruházában kap először fogalmat a rubel valóságos vásárló erejéről és azokról a nehézségekről, amelyeket az orosz munkásnak le kell küzdenie, ha elsőrendű életszükségeit valahogy ki akarja elégíteni.

Egy akaratlanul meglesett éjszakai letartóztatás után másnap bevásárlási körútra indul, hogy az árakról és azoknak a munkabérekhez való viszonyáról tájékozódást keressen.

Előzetesen azt a felvilágosítást kapja egyik, évek óta Szovjet-oroszországban lakó barátjától, hogy angol fonton 100—200 rubelt lehet bankjegyekben vásárolni Finnországban és — úgylátszik — a kormány is előmozdítja ezt a zugforgalmat, hogy ezen az úton is szerezzon jó valutát. Citrine minden esetre a hivatalos árfolyamot tartja szem előtt és megállapítja, hogy az átlag orosz munkásnak több havi jövedelmét veszi, illetőleg venné igénybe az, ha az igen silány minőségű télikabátok, férfiruhák vagy bútorok valamelyikét megvenné. Az akkor még fennállott, de az 1936. év folyamán megszüntetett Torgsin-boltokban minden esetre alacsonyabbak az árak, de ezekben csak idegen pénznemben, arannyal vagy drágakővel lehetett fizetni és így ezek megszüntetésükig csak az idegenek és a régi felsőbb osztályok roncsai számára jelentettek gyakorlati bevásárlási lehetőséget.

Moszkvában sokkal nagyobb forgalmat és élénkséget tapasztal. Tíz év alatt új utcákat nyitottak, sok új ház épült, az emberek valamivel jobban öltözöttek mint Péterváron, csak — ismét angolos megjegyzés — nem tisztítják cipőiket. A vörös hadseregben ismét katonai rangok vannak: a rendőrség neve milícia: a vonatokon „párnázott“ és „kemény“ osztályok vannak, szóval megindult az új osztályképződés. Az orosz szakszervezeti mozgalom titkára ezt tagadta ugyan és azt állította, hogy ezek a megkülönböztetések nem erre vezetnek, sem a jövedelmi különbségek, de Sir Arthurt ez éppen olyan kevésbé nyugtatja meg, mint ahogy szemébe ötlük az is, hogy a Moszkvahajózási csatornát építő nyolcvanezer munkás közül kilenctized államfogyó, akik természetesen nem kapják a szakszervezeti szövetség által megállapított minimális munkabéretet. Hasztalanul keresi a tíz év előtti szakszervezeti vezetőket felvilágosítás végett; azok véletlenül mind „szabadságon“ vannak.

A Stalinmotorgyárban lépten-nyomon nem várt dolgokat lát. Kezdődik azzal, hogy bemutatják a világ legnagyobb nyomású turbínáját, amelynél a Ford-gyárban ötször nagyobb nyomásút látott. A gyár hároméves, de legalább tízévesnek látszik: ezt a tapasztalatot azután az összes új munkásházakkal és gyárakkal megteszi. A darabszám szerint fizetett és megfelelő eredményt el nem érő munkások neve szégyentáblára kerül. A megkérdezett munkásokra vonatkozólag a gyári vezető fantasztikus béreket mond be, amelyeket azután az összesített bérjegyzék megcáfol. A megtekintett mintamunkáslakások szűkek, ridegek, a bútorzat szegényes. Itt már kezd fogalma lenni a lakásínségről, amiről azután Karkhovban és Batuban kap igazi képet, ahol sikerül valóban bejelentetlenül látnia munkáslakásokat.

A szakszervezeti központban nem kap megnyugtató választ arra vonatkozólag, hogy a szakszervezetek a munkásbiztosítás ellátásán felül a munkavédelmet is ellátják-e: a darabszám szerinti díjazás, a jó munkások prémiumrendszere és a rosszaknak fekete listája minden esetre ellene mond ennek. Nem kap választ szakszervezeti barátjától, Tomskytól sem, akit végre felfedez az állami könyvkiadó intézetben, ahol az angol nyelvű olvasókönyvekben Angliáról és az angol társadalmi viszonyokról a leglehetőlenebb megállapításokat olvassa.

A Tomszkyval folytatott vita megérdemelné, hogy részletesen ismertessük, amit a keretek nem engednek meg. Tomszky azzal érvelt, hogy a rendszer tökéletes, mert megszüntette a munkanélküliséget és levette az egyes munkásról a jövő gondját, amennyiben a munkaképtelenről gondoskodik. Citrine ezt elismeri, de ellene szegezi, hogy a munkanélküliséget csak a bérek erős leszállításával és a munkásnak csaknem állati sorba taszításával tudták megszüntetni, a szociális gondoskodást pedig külföldön nem ismert magasságú közvetett és közvetlen adókkal. A munkáspárti vezér és kommunista egymást meg nem értve, válnak el egymástól.

Bármilyen hálás tárgy lenne is az, ha utazónk további bolyongását kísérmők figyelemmel, most meg kell ragadnunk ezt a részletet. Ebben és a közvetlenül következő bekezdésekben ezeknek a soroknak az írója más forrásból eredő adatokat is használ.

Kétségtelen, hogy Szovjetoroszország kormánya rendelkezik elvileg a legnagyobb jövedelmekkel. A termelési eszközöket, a mezőgazdasági és ipari tőkét kártalanítás nélkül sajátította ki, a lakosság többségét tevő földművesektől igen alacsony beváltási áron veszi át a mezőgazdasági terményeket és azokat vidékenként különbözően, de mindenütt igen magasán megállapított árért adja át a városi lakosoknak: jövedelmi adót szed és ezen felül kényszerkölcsönöket vet ki, amelyek Citrine szerint 4—6 heti, más forrás szerint sokkal nagyobb időközre esedékes munkabérek felelnek meg; igénybe vesz nagymennyiségű ingyen munkát. Hogyan lehetséges mégis, hogy semmiféle életszükségleti cikk sem áll megfelelő mennyiségben és minőségben rendelkezésre és a társadalommal azonosult államnak ez a bevétele, a magánhaszon elmaradása sehogy sem jut kifejezésre? A felelet csak egy lehet. Még ha számításba vesszük is a tanulatlan munkások okozta kárt, a mérlegekkel nem törődő üzemvezetést, akkor is valahol nagy anyagi erőnek, nagy különbözetnek kell lappangania. Ez pedig az az összeg, amit a szovjet évente hadseregfelszerelésre és külföldi propagandára költ és amelynek nagyságáról csak abban az esetben lehet fogalmunk, ha az orosz termelés eredményeit és az orosz életviszonyokat összehasonlítjuk. Ez azután mindennél élesebb megvilágításba helyezi a szovjet állítólagos békés szándékait.

Az életviszonyok közül különösen nyomasztó a lakásínség kérdése. 1931—1934. között a lakosság becslés szerint tizenharmadfélmillió emberrel szaporodott. A szovjet fejenkénti 9 négyzetméter lakóterülettel számol, ebben a négy évben azonban az ezen az alapon számított lakásoknak csak negyedét tudták előállítani. Az eredmény: túrheteren zsúfoltság, még pedig nemcsak a hirtelen megnőtt lakosságú Moszkvában, hanem mindenütt. Gorkiban utazónknak nagy örömmel mutatják a politikailag kitért vezető munkások számára épült házakat; ezek mellett azonban istállószerű barakokat talál, amelyekben a munkásság többsége lakik és amelyekben — erre is rájön — családok is húzódnak meg. Bakuban — amelynek eredeti 280.000-es lakossága 1,000.000-ra nőtt — 1,167.000 négyzetméter új lakóterületről történt gondoskodás új építkezés és a régi épületek átalakítása révén; még ha el is fogadjuk a helyi hatóságoknak azt az állí-

tását, hogy 200.000 embert elhelyeztek volt burzsujok lakásaiban, az 520.000 el non helyezett munkás számára csak az előbb említett lakóterület, vagyis fejenkénti 2-2 négyzetméter jut.

Ne gondoljuk azonban azt, hogy az embereknek városba szivárgása, esetleg kényszerítése a parasztság sorsán, vagy akárcsak lakásviszonyain könnyített. A nem állami uradalmakban, hanem szövetkezeti birtokokon gazdálkodó földművesek használatban tarthatnak fél-, másfélhektár földet és azon épült házat. Az ezen a kis területen természetett többnyire kapásnövények lehetővé teszik az engedélyezett minimális állattartást; az állati termékek pedig a legszükségesebb élelmiszerpótlásnak és ruházatnak a beszerzését. A paraszt tehát nemcsak új épület emeléséhez nem jut hozzá, hanem bútor- vagy szerzőpótláshoz sem; a szövetkezeti termelés eredményéből nagyon bonyolult munkanap-egységi számítás szerint kap ugyan természetben bizonyos mennyiséget; ez azonban csak jó esztendőben elegendő, rossz évben — amilyen az 1935. év — alig, vagy egyáltalában nem. A mezőgazdaság állapotát különben jellemzi, hogy míg az öt éves terv szerint, az egyik statisztika szerint. 1937-re 25 millió ló, 65 millió szarvasmarha, 100 millió juh és 45 millió sertés lesz, addig a másik statisztika szerint 1935-ben valóban nem egész 16 millió ló, 50 millió szarvasmarha, 61 millió juh és 22 millió sertés volt és így nem valószínű, hogy másfél év alatt elérhető lenne a cél.

Már a mezőgazdaságba is betört a munkateljesítmény szerinti díjazási rendszer, még inkább érvényesül ez — amint már láttuk is — az iparban. Ez azután a Stakhanov-mozgalomban éri el tetőpontját. Stakhanov fiatal munkás volt, aki saját módszereivel munkaeredményét erősen felfokozta és ezért a legkülönbözőbb kitüntetésekhez jutott. A propaganda minden eszközét felhasználják ennek a versengésnek felkeltésére: a különösen eredményes munkások a színházakban díszhelyet kapnak, arcképeiket közlik, hozzájutnak gépkocsihoz, rendes lakáshoz. A leghatalmasabb buzdító eszközt azonban — a munkabérek nagymérvű, az eredetiek többszörösére emelését, mint lehetőséget az 1935. évi — Citrine által még nem ismertetett — munkabérendszer megszüntette és a legodaadóbb, felőrlő munka árán is csak mérsékelt jövedelememelkedésre ad módot. Az eredmény az orosz viszonyok egyik legkiválóbb ismerője szerint az 1935. évben feltétlenül beállott, de esetleg eltitkolandó termelési visszaesés. A Stakhanov-mozgalommal kapcsolatban általában a számadatoknak csak mérsékelt hitelt lehet adni, hiszen a hivatalos kiadmányok szerint akadt olyan téglavető, aki 10.000-ról 25.000 téglára emelte fel hétórás munkanap alatt teljesítményét és olyan textilmunkásnő, akiiórsó helyett 104-gyel dolgozott. Ez utóbbi adat azt jelenti, hogy amennyiben a terem két végén levő két orsóval egyszerre történik valami, míg a munkásnő ide-oda szalad, nagyobb kár keletkezhetik, mint az egész napi munkabér.

EZ HÁT AZ AZ OROSZORSZÁG, amelynek megtekintésére utazónk meghívást kapott és ahol őt, a szovjethatalmasságok által kísért, minden igazolvánnyal ellátott előkelő idegent, minden gyárban legalább

háromszor tartóztatta fel szuronyos vörösőr, és ahol többször vágták szemébe pártjának és szervezetének opportunistá, a világforradalmat megtagadó jellegét.

Hogyan lehetséges ezek után az, hogy Citrine mégis bízik az orosz fejlődésben és jövőben? Mi indokolja azt az állítást, hogy kenyértörés esetében a csak materialista alapra állított orosz munkás ki fog tartani Sztálin mellett, az erkölcsi, szinte transzcendentális magasságokba feltornászott németek ellenben cserben hagyják majd Hitlert? Mire alapítja azt, hogy az orosz rendszer gyermekbetegségeit mégis leküzdi, és micrt mondja ezt ő, aki különben ezt az átmeneti időt túl hosszúnak tartja?

Ennek az állásfoglalásnak két oka van.

Az egyik az író angol volta; meghatódik azon, hogy az 1936. évi alkotmány szerint már „szabad“ választás lesz és a szovjettagok alkotmányos jogokhoz jutnak. A fair play hazájának fiai el sem tudják képzelni, hogy ez demokratikus nemzetek intézményeivel folytatott frivol és cinikus játék. Ezeknek a soroknak az írójával történt meg

1923-ban, hogy igen művelt angolok és amerikaiak kérdezték meg azt, hogy a magyarok micrt olyan ellenségei a proletárdiktatúrának, amikor Magyarország lakosai 1919-ben csaknem egyhangúan titkos szavazás mellett erre adták szavazataikat. Egyszerűen nem hitték el azt, hogy milyen volt ez a titkos szavazás.

A másik ok azonban az, hogy még Citrine sem tudja teljesen megtagadni a marxista alapot. Mindent megtenne arra, hogy ilyen veszedelmes és kegyetlen kísérletet hazájától távol tartson — a kísérletnek azonban lelke legmélyén mégis csak örül, mert hátha mégis, az ottani tapasztalatokat felhasználva, egyszer majd európai formák között sikerül valami ilyesmi a Nyugaton is. Ez viszont intő jel mindazok számára, akik Marx tanait károsaknak és hibásaknak tartják, arra vonatkozólag, hogy a jogrend és a külszín elfogadása még nem jelent mindig teljes áthasonulást.

WEIS ISTVÁN